

TİLÂVET ÂDÂBI

Yrd. Doç. Dr. Ali YILMAZ*

ÖZET

Kur'ân-ı Kerim'in tilâveti, onun inmesiyle başlamıştır. Öteden beri bu, İslâm dünyasında, dini bir emir ve Allah'a yaklaşmak amacıyla nafîle bir ibadet olarak yapılır. Ayrıca, onu okumak, Kur'ân'ı anlamak için de ilk adım sayılır. Bu sebeple, onu okumak için bir takım adap kuralları belirlenmiş ve bunlara riayet edilmesi gerekli görülmüştür. Bu kurallar, hem Kur'ân'dan hem de sünnetten tespit edilmiş ve tümüne 'Tilâvet Âdâbı' denilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Sünnet, Tilâvet, Âdâb Kuralları, Anlamak

ABSTRACT

The Rules Of Good Manners For Reading The Koran

The reading of the Koran has begun with its revelation. For a long time, this is made both a religious rules and as a worship of the supererogatory with purpose to approach God. Also, it is accepted to read and to understand the Koran as first step. Therefore, the rules of good manners have been determined and respected to these rules for reading the Koran. It is said that there are these rules both in the Koran and the Sunna and all these are named as rules of reading or chanting the Koran.

Key Words: The Qoran, The Suunna, Reading, Revelation, the Rules of Good Manners, Understand

İndirildiği dönemden itibaren günümüze kadar Kur'ân'ın doğru anlaşılması ve yorumlanmasıyla ilgili çok şey söylenmiş, konu ile ilgili bir takım kriterler tespit edilmiş, bunların hepsi, farklı zamanlarda ve alanlarda detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Bu gayret ve çaba günümüzde de aynı hızla devam etmekte ve bu konu önemini hala korumaktadır. Zira İslâm'ın birinci temel

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

kaynağı olan Kur'ân'ın sağlam ve doğru anlaşılması, dinin sağlam ve saf yaşanması anlamına geleceğinden, bu bize, Kur'ânî yorumlar hakkında isabetli olanların tutarsız olanlardan ayırt edilmesi imkânını sağlayacaktır. Bu bağlamda diyebiliriz ki; Özellikle klasik kaynaklarda, Kur'ân'ın anlaşılması hususunda çok önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmasına rağmen genelde ihmal edilen kriterlerden birisi (hatta en önemlisi) de 'Tilâvet Âdâbı'¹dır ki, kısacası bundan, sırf ilâhî kelâm olması münasebetiyle mutlak manada Kur'ân'a gösterilmesi gereken tazim ve ihtiram anlaşılır.

Âdâb/edeb, -İslâmi olsun veya olmasın- toplumların iflahı ve ıslahı için vazgeçilmez ahlâki bir değer olarak kabul edilir. Toplumun şekillenmesinde etkin bir yere sahip olan bu prensip, bireysel alanda davranış ve karakterleri disiplin altına alarak, içtimâî hayatta olgun ve düzenli toplumsal kitleler oluşturmayı hedefler. Her toplum kendi değer yargılarına göre şekillenmiş bir yapıya sahiptir. Bu yapılanmada ahlâki kurallar ve bu kuralların temelini oluşturan dinin çok büyük katkıları olduğu inkâr edilemez.

İslâm dini de, başlangıçta, cahiliyye adetlerinin büyük bir kısmını ortadan kaldırarak² ahlâki kurullarla yoğrulmuş örnek bir toplum oluşturmayı hedeflemiş, bunu düzenlerken vahyin ilk mesajlarına ahlakî prensipleri yerleştirmiş, bununla birlikte ahlâk ve karakteriyle örnek bir şahsiyet olarak da Hz. Peygamber'i göstermiştir. Bu konuda Kur'ân, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) üstün ahlâki özelliklerinden bahsederken³ Peygamber efendimiz de, bu açıdan kendisinde

¹ İnsanın benliğine yerleştirilen bir huy olarak nitelendirilen ve zerâfet, naziklik, insanlara sözlü ve fiili olarak güzel muamele etmek, güzel ahlâk, haya manalarına gelen 'âdâb', 'edeb' kelimesinin çoğulu olup (İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, Beyrut, tsz. I,206; Şemseddin Sâmî, *Kamûs-i Türkî*, Dersaadet, 1317, s.83; Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ank.1993, s.203), 'şahsında bulunduran kimseyi lekeleyici şeylerden koruyan bir meleke' şeklinde tarif edilmiştir. (Tahânevî, *Kitabu Keşşâfi Istılâhâtî'l-Fünun*, Tahran, 1967, I,53) Istılâhî manada edeb, 'gerek cahiliye döneminde gerekse islâmiyette asil ve insanî şeylere meyletme hasletî ve bunun hayatta, içtimâî müesseselerde belirmesi' anlamında kullanıldığı gibi, 'insanı yüksek kültüre erdiren irfan erbabı ile yüksek muâşerete layık mertebeye çıkaran tahsil' manasına da gelmektedir. (Goldziher, *MEB. İslâm Ansiklopedisi*, 'Edeb, Âdâb' mad. İst, 1988, IV,105; Duman, Zeki, *Kur'ân-ı Kerim'de Âdâb-ı Muâşeret*, İst, tsz. s.19) Seyyid Şerif Cürcânî de, 'Edeb, kendisiyle hatanın her nev'inden sakınılacak şeyi bilmektir' şeklinde tarif etmiştir. (Cürcânî, Seyyid Şerif, *Tarifât*, Beyrut, tsz. s.6. Edeb kelimesinin etimolojisi ve en eski manaları hakkında geniş bilgi için bkz. Çağrılı, Mustafa, *T.D.V.İslâm Ansiklopedisi* 'Edeb' mad.. ist. 1994, X,412-414)

² Bakara,189; Nahl,58; Zuhuf,17; Tekvir,9.

³ Kur'ân, Hz. Muhammed'in rahmet peygamberi olduğunu beyan ederken (Enbiya,17; Ahzab,46) bazen onun en güzel bir ahlâka sahip olduğundan (Nûn,4), bazen da en güzel örneklerin bulunduğu

bulunan bazı hususiyetlere -ashabına örnek olsun diye- bizzat kendisi işaret buyurmuştur. Kendi edeb ve terbiyesinin Allah tarafından yürütüldüğünü belirtmesi⁴ bu cümledendir.

Nazil olduğu dönemlerde Kur'ân, hayatı yeniden inşa eden ve bu amaçla anlaşılan bir referans olarak kabul edilmiştir. Böylece ilahi kelâmın hedefleri doğrultusunda bireyler inanç ve ahlâki yaşantıda gözle görülür bir değişim ve dönüşümü tecrübe etmişlerdir. Kur'ân'ın bireyleri zihin ve ahlak olarak inşa eden bu fiili özelliğinin sonraki dönemlerde aynı şekilde devam ettiğini söylemek mümkün değildir. Aksine o, sırf uygulanmak için anlaşılan bir kitap değil, değişik amaçlarla kendisine müracaat edilen ve daha ziyade bilimsel amaçlarla anlaşılmasına çalışılan ve tefsiri yapılan bir kitap haline gelmiştir. Bu anlamda ilk dönemlere göre müminlerin Kur'ân'a yaklaşımlarında önemli bir değişiklik meydana gelmiştir. Böylece Kur'ân'ın, her şeyden önce kendisini okuyan insana yönelik bir hitap olduğu, onu zihinsel ve ahlaki bakımdan değiştirmeyi hedeflediği şeklindeki ilk dönemlere ait anlayışın belirli ölçüde terk edildiği, ifade yerinde ise adeta okuyucunun kendisini paranteze aldığı bir zihniyetin yaygınlık kazandığı bir süreç başlamıştır.⁵

Kur'ân'ın muhtevası incelendiğinde onda çok farklı konulara yer verildiği, imân, ibadet, muamelât, ahlâk gibi çeşitli konularda ortaya konmuş emir, yasak ve öğütlerin yanında pek çok ilmî konulara da değinildiği, astronomik gerçeklere, fizikî hakikatlere, insan anatomisi vb. konulara işaret edildiği görülür. Bütün bunlardan onun asıl ve tek bir gayesi olduğu da gözden kaçmaz. Bu gaye, insanların hidâyete ermeleri, doğru yolu bulmaları, böylece Allah'ın rızasını elde ederek ahiretteki ebedi kurtuluşu temin etmeleridir. Buna göre ondaki her emir, her yasak aynı gayeye yöneliktir. Bunun için de, Kur'ân'ı doğru anlamak ve onu kendi bütünlüğü içerisinde doğru yorumlamak, sonra da ona uygun bir yaşantı sergilemek zarureti vardır. Bu bağlamda, İslam geleneğinde gelişen 'tilâvet âdâbı' konumuz açısından önem arz etmektedir. Burada bahsedilen hususları, belki sadece avamın Kur'ân'la olan ilişkisinde dikkate alması gereken ilkeler olarak düşünebiliriz. Fakat benzer

mükemmel bir kul olduğundan (Ahzab,21) bahseder ve kendisine mutlak itaatın gerekliliğini vurgular. (Âl-i İmran,31-32; Nur,54; Haşr,7).

⁴ Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: *'Rabbim beni terbiye etti ve benim edep ve terbiyemi en güzel şekilde yaptı.'* (Süyûtî, Celâleddin, *el-Câmiu's-Sağır*, Beyrut, 1990, 1,25)

⁵ Karslı, İbrahim H. *Dini Tecrübenin Kur'ân'ı Anlama ve Yorumlamadaki Rolü*, AÜİFD. Sayı:24, Erzurum, 2005, s.108.

konulara hem tefsir usulüne dair eserlerde,⁶ hem de bazı tefsir mukaddimelerinde⁷ yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu tür ilkelere riayet etmenin, yalnız Kur'ân tilavetiyle ibadet etmek çerçevesinde değerlendirilmemesi, ayrıca bunların, Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanması açısından hermenötik bir değer ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Başka bir anlatımla, bu eserlerde Kur'ân'ın anlaşılması salt dilbilimsel veya tarihsel bir inceleme olarak görülmemekte, ona muhatap olan insanın, Kur'ân karşısındaki duruşu ve manevi donanımına dikkat çekilmektedir. Konunun böyle bir bütünlük içerisinde ele alınması, diğer usule ait bilgiler kadar, Kur'ân'a yönelen insanın manevi tekamülünün de aynı derecede önemli olduğunu göstermektedir.⁸

Kur'ân'ı gereği gibi anlamada zahirî ve bâtinî bir takım sebeplerin gerekliliği inkar edilemez. Zahirî sebeplerden şu anlaşılır: Hem onun lafızlarını hakkıyla tilâvet etmek⁹ için bir takım usûl ve kaidelerin bilinmesi (Tecvid İlmi), hem de lafızlardaki manayı çözüp, ayetlerin mesajını kavramak için usûl ilminin (Kur'ân İlimlerinin) bilinmesi gerekir. İşte bu, Kur'ân'a yaklaşımın bir kanadını oluşturur. Ancak Kur'ân'a böyle bir yöneliş yeterli değildir. En az bunun kadar, hatta bundan daha fazla bir öneme sahip olan bâtinî sebeplerin (ahlakî davranışlar, ruhî terbiye ve edeplerin) de devreye sokulması gerekir. Zira bunlar, zihinde ilâhî parıltıların tezahürüne ve düşüncenin zihne süratle intikal etmesine (kavrama ve algılamaya), böylece Kur'ân'ın manalarına çeşitli yönlerden vukûfiyete son derece yardımcı olacaktır.

İlâhî kelâma karşı -özellikle de tilâvet esnasında- yapılması gereken tazim ve hürmetten, zihni bir hazırlık ve kontrollü davranışlar anlaşılmalıdır. Gelenekte geliştirilen okuma teorisi, ilk bakışta belki şeklî, hatta lüzumsuz görülebilir. Ancak bunların, Kur'ân'ı algılama, onun ayetlerine yaklaşma, onları yorumlama açısından her hangi bir değer ifade etmediklerini söylemek zordur. Çünkü, Kur'ân'a yaklaşan kimsenin onunla ilgili olarak önceden sahip olduğu her türlü duygu, düşünce ve empati bizim onu algılama ve yorumlarımız üzerinde etkili olabilmekte, hatta onları yönlendirebilmektedir. Dolayısıyla, anlatılan bu adap çerçevesinde Kur'ân'a yaklaşmanın hermenötik sonuçlarının önemli olduğu muhakkaktır. Çünkü, söz

⁶ Bkz. Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhan fî Ulûmi'l- Kur'ân*, Mısır, 1972, I,449 vd. Süyûtî, Celaleddin, *el-İtkân fî Ulûmi'l- Kur'ân*, Beyrut, 1973, II,324 vd.

⁷ Bkz. Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmet, *el-Cami' li-Ahkâmil-Kur'ân*, Kahire, tsz, I,8 vd.

⁸ Karslı, s.108-109.

⁹ Müzzemmil,4;Furkan,32.

konusu adap, hem şekilsel, hem de manevi içsel planda Kur'ân'a karşı gösterilebilecek en ileri seviyedeki saygı ve tazimi ifade etmektedir. Bu tarz bir yüceltme ve saygıyla yaklaşılacak kelâmın, kendi iç dünyamızda harekete geçireceği duygu ve düşüncelerin çok daha farklı boyutlarda olacağı şüphesizdir. Zira böyle bir donanımla Kur'ân'ı okumaya ve anlamaya yönelen kimse, her şeyden önce, ondan gelecek çağrı ve yönlendirmelere zihin ve gönül olarak hazır olduğunu ifade etmektedir.¹⁰ Bunun aksi yani, rast gele, saygısızca, kontrolsüz ve şuursuz bir tilâvet, Kur'ân'a karşı yapılan edep dışı bir davranış sayılacağından, böyle bir tilavetten, Kur'ân'a böyle bir yaklaşımdan sıhhatli ve isabetli yorumların tezahür etmesi beklenemez. Zerkeşî, bu konuyla ilgili şu tespitlere yer vermektedir: 'Bid'atlar ile uğraşanların, günahlarında ısrar edenlerin, kibirli olanların, arzularına düşkün olanların, dünyaya fazla meyledenlerin, kâmil imanı elde edememiş zayıf kimselerin Kur'ân'ın manalarını doğru olarak anlaması ve ondaki incelikleri kavraması mümkün değildir. Bunlar, Kur'ân'ı doğru anlamaya engel olan hallerdir.'¹¹ Öyleyse arzu edilen ve tesiri beklenen bir kıraatte dikkat edilmesi gereken bir takım edeb kaidelerinin gerekliliği kaçınılmazdır. Her şey değeri nispetinde tazime layık görüldüğünden, Allah kelâmı olan Kur'ân-ı Kerim'in¹² her şeyin fevkinde âdâba daha müstahak olduğu muhakkaktır. Bu sebeple ulemâ, her halükârda Kur'ân'a tazim gösterip hürmet etmenin, onu lâıyk görülmeden şeylerden tenzih etmenin ve onu korumanın vucûbiyeti hususunda icma' etmişlerdir.¹³

Kur'ân'a farklı açılardan bakış, tabiatıyla onun farklı algılanmasına ve farklı yorum ve değerlendirmeye tabi tutulmasına yol açar. O'na iman edenle etmeyenin, ilim ehli ile câhil olanların bakışı arasında ne kadar fark var ise, aynı şekilde ona hürmet ve tazimle yaklaşan ile edeb dışı ve saygısızca yaklaşan arasında da aynı farklılık hissedilecektir. Kur'ân, böyle farklı açılardan kendisine yaklaşımı açıkça bildirmektedir. Onun bizzat kendisi, müminlerin imanını¹⁴ kâfirlerin küfrünü artırdığını¹⁵ belirtirken, o kendisine yönelen kişilerin niyet ve davranışlarına göre anlam dünyasının kapılarını açacağını âdetâ bildirmektedir. Burada özellikle şu

¹⁰ Karslı, s.109-110.

¹¹ Zerkeşî, II,180-181.

¹² Tevbe,5;Fetih,14.

¹³ Nevevî, Muhyiddin Ebu Zekeriyya, *et-Tibyân fi Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân*, Beyrut,1986,s.112.

¹⁴ Bu konuda bazı ayetler için bkz. Enfal,2; Tevbe,124-125; Nahl,12; Furkan,73; Secde,15; Zümer, 23; Zariyat, 55

¹⁵ Bu konuda bazı ayetler için bkz.Tevbe,124-125; İsrâ,41,46,60,80; Hac,72.

hususla da dikkat çekmek gerekir. Kur'ân'a gösterilmesi beklenen veya istenen adap, ona iman etme ön koşuluyla orantılıdır. Onun ilâhi bir kelâm, vahiy olduğunu kabul etmeyenden böyle bir saygıyı beklemek zaten söz konusu olamaz. Bu açıdan bakıldığında, müsteşriklerin / oryantalistlerin Kur'ân'a yaklaşımı yüzeysel ve şartlı bir yaklaşımdan ibaret olduğundan, ondaki derûnî manaları algılama imkanına onların da sahip olabileceklerini düşünmek, ifade yerinde ise saflık olur. Kur'ân okuyucusu, Kur'ân'a ne kadar çok inanırsa ve onu Allah'ın yanılmaz sözü olarak görürse, Kur'ân ona kendi bilgisini o nispetle aktaracak ve başkalarına gizli kalan sırlarını ona açacaktır. Böylece, Kur'ân'ı derin bir saygı ile okuyan kişi onda görebildiği şeyler karşısında hayrete düşmeye devam edecek, bu ona Kur'ân'ın ancak Allah'ın sözü olabileceğini hatırlatacaktır.¹⁶ Bunun tam aksi davranışlarda ise kişi, iç dünyasını Kur'ân'a tam manasıyla açamadığından onunla mesafeli bir şekilde yüzleşmiş olacak, böylece, Kur'ân'ın o engin manalarını kavrayacak hale gelmekten kendisini bir nevi mahrum kılacaktır. Buna benzer davranışlara günümüzde rastlamak maalesef mümkündür. Bugün, Kur'ân'a yaklaşım hususunda gösterilmesi gereken titizliğin, uyulması gereken âdâbın toplum içerisinde çok fazla bir değer ifade ettiği söylenemez. Hatta aksi davranışlar sergilenerek bu konuda yapılan hataların savunulması üzücüdür. Kur'ân'a yaklaşımla ilgili öngörülen ilkeler ve disiplinlerden haberi olmayan veya bu disiplinleri hiçe sayarak göz ardı eden bazı kimseler, zamanımızın bir takım pratik imkanlarından (tercüme eserlerden, teknolojiyen) da cesaret alarak salt akıl ile Kur'ân hakkında bir takım fikirler söyleme cesaretini, yorum yapma cüretini kendilerinde görmektedirler. Bu cehaletten kaynaklanan cesaret ile – isabetli olsun veya olmasın- Allah'ın kelâmı hakkında yapılan her yorum ve izahın bir mükellefiyeti gerektireceğini hesaba katmamaktadırlar. Hakkında söz söylenen, görüş beyan edilen şeyin Allah kelâmı olduğu zaman zaman sanki unutulmakta, Hz. Aîşe'nin bildirdiğine göre Hz. Peygamberin bile Cibril'in kendisine bildirdiği kadarıyla Kur'ân'ı izah edip¹⁷ onun dışında farklı şeyler bildirmemesine rağmen ayetler hakkında çekinmeden rahatlıkla söz söyleme hakkını kendinde gören kişilerin rahatlığı ve vurdum duymazlığı gerçekten düşündürücüdür. Hatta, bazen bu görüş ve yorumların, oryantalistlerin tutum ve davranışlarına benzemesi, aynı paralellikte oluşu, objektiflik adına onların bakış açısıyla ayetleri ele alış biçimi de diğer üzücü bir

¹⁶ Karşlı, s.110.

¹⁷ Bkz. İbn Kesîr, İsmail b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, 1990, I,7.

noktadır. Kur'ân namına yapılan bu tahribatın ve tutarsızlığın ileride ne gibi sonuçlar doğuracağı göz ardı edilmekte ve bazen bu konularda kısık bir sesle de olsa gündeme getirilen endişeler de kale alınmamakta, aynı tavır cahilce sürdürülmektedir. Bir oryantalistin Kur'ân'a bu şekildeki bir yaklaşımını anlamak mümkündür, beklenen bir tavidir, ancak Kur'ân'a iman eden bir kimsenin Kur'ân ilimlerinden kendini müstağni sayarak söyleyeceği sözün, yapacağı yorumun Kur'ân namına, dolayısıyla Allah adına söylenmiş bir maksûd-u ilahi olduğunun şuurunda olması gerekir. Kaldı ki, Kur'ân ilimlerinin bilinmesi bile ilahi mesajdaki inceliklere nüfuz etmede yeterli değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi; tefsire ve usule dair son dönem eserlerde gereği gibi yer almasa da klasik kaynaklarda, Ulûmu'l-Kur'ân bahislerinde diğer bütün usul ilmiyle beraber ele alınan ve genişçe yer verilen, Kur'ân'ın anlaşılmasında en az diğer Kur'ân ilimleri kadar bir öneme sahip olduğu vurgulanan 'Tilâvet Âdâbı'na uyulmadan bu inceliklerin inkişâfı neredeyse imkânsızdır. Durumun ciddiyeti ve önemi bu kadar açık ve net olunca, Kur'ân'a yaklaşım konusunda bizim takınacağımız tavrın önemi de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple Kur'ân, müminin imanının ve takvasının, Allah'a,¹⁸ Peygambere,¹⁹ Kur'ân'a²⁰ ve din kardeşlerine²¹ karşı göstereceği tazim ve hürmetle olgunlaşacağını bildirmektedir. Bütün bunlar, Kur'ân'a başlangıçta, ihlas ve samimi yaklaşımla birlikte ona tazim ve ihtiramla yönelmenin bir zorunluluk olduğunu göstermektedir.

Kur'ân'ı anlamanın, ona yaklaşmanın ilk adımını tilâvet oluşturur. Onu anlamlandırma (meal) ve yorumlama (tefsir) ise, daha sonraki aşamalar olarak kabul edileceğinden; tilâvet olgusunu, bu aşamaların mihenk noktası olarak kabul edip, hepsini bir çatı altında, 'Tilâvet' çerçevesi içinde değerlendirmemiz mümkündür. Bu manada okuyucu, Kur'ân'ı öğrenme, okuma, anlamlandırma ve yorumlama durumlarına göre farklı şekillerde onunla yüz yüze gelir. Buna göre; her kari, her mukri, her muallim, her müfessir bir okuyucudur denilebilir. Bu yüzden klasik kaynaklarda, -müstakil olsun, karma olsun- tilâvet âdâbı ile ilgili bölümlerde, Kur'ân tilâvetini öğrenen, öğreten, onu okuyan, okutan herkesin tilâvet âdâbına muhatap olduğuna ve bu kişilerin tümünün çabalarının Kur'ânı anlamaya, yorumlamaya yönelik

¹⁸ Enfal,2; Hac,30,32,34; Al-i İmran,135;

¹⁹ Nur,63; Ahzab,53; Hucurat,1-4.

²⁰ Maide,83

²¹ Haşr,9; Fetih,29.

olması gerektiğine dikkat çekilir ve âdâb kaideleri bu kişiler göz önüne alınarak sunulur. Biz, âlimlerin tespit etmiş oldukları bu âdâb kaidelerinin, talim / kırâat ve Kur'ân'ın yorumlanmasında dikkate alınması gereğini özellikle bildirirken, diğer İslâmî ilimlerde de aynı hassasiyetin gösterilmesinin lüzumunu vurgulamak isteriz. İşte, Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasında bu derece bir öneme sahip olan 'tilâvet âdâbî' ile ilgili yerine getirilmesi gereken bu prensipler, özellikle klasik kaynaklarda şu şekilde yer alır:

1- Talebenin Uyması Gereken Âdâb:

Derslerin istenilen manada gayesine ulaşmasının, hocadan azami şekilde istifade edebilmenin yolu, talebenin göstereceği âdâbtır denebilir. Zira talebelik âdâbı, öncelikle, hocaya ve ilme karşı saygıyı gerektirir. Günümüzde bu durum, yozlaştırılıp istismar edildiği için, ilimdeki feyz ve berekette ciddi bir eksiklik hissedilmektedir. Halbuki, Resulullah'ın ramazan aylarında Kur'ân'ı Cibril'e arzı²² esnasında cereyan eden ve sonraki dönemlerde de aynı titizlikle yürütülen bu davranışlar, hoca ile talebe arasındaki ilişkilerde bizim nasıl davranmamız gerektiğinin en güzel örneklerini sunmaktadır. Aynı şekilde, Kur'ân'ın nüzülü esnasında Hz. Peygamber ile Cebrâil arasında vuku bulan mukabele de, hoca ile talebe arasındaki edeb ve saygının temelini nassa dayandırmaktadır. Konumuza medar olan Kiyâme sûresinin 16. âyetiyle ilgili rivayet edilen sebab-i nüzul hakkında şöyle denilmektedir: 'Resûlullah, kendisine vahiy inince, unutmaya endişesiyle, onu bir an önce ezberlemeyi arzu eder ve bu sebeple de Cebrâil ile beraber onun okuduğunu tekrarlar. Bunun üzerine, "Onu hemen okumak için dilini depretmek..." (Kiyâme, 16-19) âyetleri nazil olmuştur.'²³ İşte bu hadise, Cebrâil'in Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı talim ettirdiği dönemlerde talebenin (Peygamber) muallim'e (Cebrâil) karşı uyması gereken kurallardan birisine işaret ederek benzer diğer kurallara da aynı şekilde riayet etmesi gerektiğini göstermektedir. Sühreverdî, hocanın huzuruna varan talebenin takınacağı tavra, Resûlullah'ın Mirâc hadisesini temsil getirerek şöyle demektedir: 'Bütün âdâb, Hz. Peygamberden alınmalıdır. Çünkü o, zahîrî ve batînî bütün edepleri şahsında toplamıştır. Allah Teâlâ, Mirac hadisesinde, kendi huzurunda iken Resûlullah'ın takındığı âdâbı şu şekilde beyân eder: '(Peygamberin) gözü

²² Bundan maksat, her ramazan ayında, o vakte kadar gelen vahiylerin Cebrail tarafından Resulullah'a, sonra da Resulullah'ın Cebrâil'e okuması.

²³ Süyûtî, Celaleddin, *Lübabü'n-Nükul fi Esbabü'n-Nüzul*, (Celaleyn hamışında) Kahire, tsz, II, 189.

*gördüğünden sapmadı, (onu) aşmadı da.*²⁴ İşte bu hal, hocasına karşı talebenin takınması gereken tavrı en güzel şekliyle tasvir etmektedir.²⁵ Kehf süresinin 66. âyetinde de, Hz. Musa'nın bilmediği konularda Hızır'a '*bana, öğrendiğin rüşdden (doğru bilgiden) öğretmen için sana tabi olayım mı?*' diye sormasında, konumuz bakımından bazı nükteler vardır. Şöyle ki; bu sözde, alime karşı tevazuun lüzumuna, ilim tahsilinden asıl maksadın rüşd elde etmek olduğuna ve ilim elde etmede tenezzül, edeb, nezaket, takip ve hizmetin şart olduğuna delâlet vardır.²⁶

Kişinin ilmi açıdan otoriter ve saygın olması, hocasına karşı takınacağı tavır ve davranışlara bağlanmıştır. İlim elde etmeyi arzu eden kimse hocasına tazim ve hürmet etmedikçe ilmin bereketine eremez, o ilimden gereği gibi istifâde edemez.²⁷ Onun için, ilimde alçak gönüllülüğün, bütün güçlülükler karşı sabrın devam etmesine sebep olduğu bildirilmiştir.²⁸

İlme talipli olan talebe, başlangıçta, kendini tahsilden men edecek güncel meşguliyetlerden uzak tutmalı, kötü düşüncelerden kaçınarak kalbini hazır hale getirmeli,²⁹ hocasını bu işte liyakatli kabul etmeli, kendisini hocasından üstün görmemeli,³⁰ bu safhalardan sonra hocasının huzuruna varıp, tazim ve ihtiramla derse başlamalıdır. Kendine göre hatalı olan bir fiil veya sözün hocasından zuhur ettiğini görünce, bunu hayra yormalı, aksi bir düşünce ile zihninin bulanmasına fırsat vermemelidir.³¹

Hocanın huzuruna selâmla girmek, yüzüne sevgiyle bakmak, hocası göstermedikçe, kendisinin boş bulunduğu en uygun yere oturmak, az söz söylemek, onunla beraber kalkmak, söylediği bir sözün aksini ona söylememek, hocası konuştuğu zaman gülmek, sağına soluna bakmamak, yolda herhangi bir mesele

²⁴ Necm,53.

²⁵ Sühreverdî, Abdulkahir Abdullah, *Avârifü'l-Meârif*, Beyrut, 1966,s,281.

²⁶ Elmalılı,Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, ist. V,3263.

²⁷ Zemûcî, Burhaneddin, *Talimu'l-Muteallim*,Beyrut,1987,s.46-47.

²⁸ Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b.Muhammed,*Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn*, Beyrut, 1988, s.112.

²⁹ Nevevî, a.g.e. s.36; İbn Cezerî, Muhammed b.Muhammed, *Müncidü'l-Mukriîn*, Beyrut,1980,s.10. Peygamber Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur: "*Dikkat edin, bedende öyle bir et parçası vardır ki, o islah olduğu zaman bedenini hepsi islah olur. O fesada uğradığı zaman bedenini tamamı fesada uğrar. Dikkat edin, o kalbtir.*" Buhari, Muhammed b.İsmail, *Sahih-i Buhârî*, ist.1315,Kitabü'l-İmân, I,19; Müslim, Ebu'l-Hüseyn, *Sahih-i Müslim*, Buyrut, 1375, III,1219.

³⁰ Sühreverdî, s.45.

³¹ Tahsil döneminde hocaya karşı bu tür endişelerin vuku bulabileceği ihtimalini göz önünde bulunduran selef âlimlerinden bazılarının, hocalarına giderken yolda sadaka verip, 'ey Allah'im, hocamın ayıbını benden gizle ve ilmin bereketini benden giderme' şeklinde duâ ettikleri bildirilir. Nevevî, s.37; İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn*, s.11-12.

sormamak, yorgunluktan bitkin düştüğü zaman onu fazla sorularla meşgul etmemek, yine talebeliğin âdâbından kabul edilir.³² Öğrenci, her zaman, hocasının verdiği ders miktarını yeterli görmeli, bunu artırması için ondan bir talepte bulunmamalı, ders bitiminde kendisine şükranlarını bildirip duâ ederek³³ huzurundan ayrılmalıdır.³⁴ Bazen muallim talebesinden yaşça küçük olabilir. Bu halde bile ona karşı âdâbını takınması, onun kâmil ve ehliyetli olduğuna inanması, bazı işlerinde onunla müşavere etmesi gerekir.³⁵ Çünkü yapılan hürmet ve tazimin, şahsından ziyâde hocanın ilmine olduğunu unutmamalıdır.

Alimler, hocanın önünden yürümeği, makamında oturmayı dahi âdâb dışı saymış³⁶ ve kişinin efendisine göstereceği hürmete hocasının daha layık olduğuna dikkat çekmişlerdir.³⁷ Hz. Ali'nin de bu konuda benzer görüşler serdettiği rivayet edilir. Ona göre; talebe, özellikle ders esnasında hocasının karşısında oturmak, kimsenin gıybetini yapmamak, hocasının uzun sohbetinden usanmamak hususunda son derece hassas davranmalıdır.³⁸ Talebe, hocasına ders okurken bitirene kadar dersi kesmemeli, eğer ihtiyaç hasıl olursa, izin almak suretiyle dersten ayrılmalıdır.³⁹ Özellikle Kur'ân'ı talim ederken, hocasının yüzüne bakmalı⁴⁰ ve onun ağzından semâ yoluyla (hocasından dinleyerek) dersi almalı,⁴¹ kendi kendine öğrenmeğe çalışmamalıdır.⁴² Zira, Kur'ân'ı doğru ve sağlam okumanın ve sonraki nesillere de bu

³² Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed, *el-Edeb fi'd-Din*, (Mecmuatü'r-Resâil içinde), Beyrut, 1989, V,91.

³³ Talebenin dersi bitirdikten sonra hocasına, '*Cezakellahu Hayran Kesîran/ Allah sana çok hayırlar ihsan etsin*' diye dua edip, hocasının da, '*Nefeanellahu Nef'an Mubînen/ Allah seni de faydalandırsın ve çok başarılı kılsın*' diyerek karşılık vermesi selevin adetindedir.

³⁴ Acûrî, Ebubekr Muhammed, *Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân*, (Süyûtî'nin, '*Adabu Hameleti'l-Kur'an*' adlı eseri ile matbu), Beyrut, 1986, s.67.

³⁵ Nevevî, s.36 vd.

³⁶ Zemûcî, s.47.

³⁷ Peygamberimiz bir hadîs-i şeriflerinde: "*Kim bir kula Allah'ın kitabından bir âyet öğretirse o kişinin efendisidir*" buyurmak suretiyle bu gerçeği beyan etmektedir. Aclunî, bu hadisin Taberânî tarafından merfu olarak rivayet edildiğini zikrettikten sonra şöyle der: '*Halk dilinde meşhur olan, 'Bana bir harf öğretenin kölesi olurum' şeklindedir*' (Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs*, Beyrut, 1352, II,265.

³⁸ Nevevî, s.37.

³⁹ Acûrî, s.70.

⁴⁰ İbn Cezerî, *Muncidu'l-Mukriîn*, s.8.

⁴¹ Bazı usul kitaplarında, lafızlardaki eda keyfiyetini kavramanın bizzat fem-i muhsinden (Kur'ân üstadının ağzından) alınması suretiyle gerçekleştirilebileceği vurgulanmaktadır. Bkz.Paluvî, Hamit b. Abdillatif, *Zübdetü'l İrfân*, ist. 1312, s.7.

⁴² İbn Kesir, İsmail, *Fedâilu'l-Kur'ân*, Beyrut, 1986, s.131.

şekilde aktarmanın yolu, öteden beri selef ulemanın takip ettiği metot olan sema ve arz usûlüyle⁴³ öğrenmek ve öğretmektir.

Talebe, hocasının karşısında bu edeple hareket etmesi gerekirken, onun huzurundan ayrıldıktan sonra, hocasının gıyabında da hürmet ve ihtiram duygularını aynen devam ettirmelidir.

2-Mukrî'nin (Kur'ân Mualliminin)Uyması Gereken Âdâb:

Muallimde bulunması gereken adabtan bahsedilirken,⁴⁴ onun, hem elde etmiş olduğu ilme, hem de o ilmi aktaracağı talebesine karşı sorumluluğundan söz edilir. İlme karşı adap ve sorumluluğun başında güzel ahlâk zikredilir⁴⁵ ve diğerleri de şu şekilde sıralanır: Öncelikle ihlas ve samimiyetle öğretime başlamak,⁴⁶ kendi nefsinin ıslâha çalışmak,⁴⁷ dünya hayatına fazla dalmadan ondan yeterince istifade etmek, cömert olmak, yumuşak huylu ve sabırlı olmak, vera, huşu, vakar ve tevâzu sahibi olmak, az gülmek, (yerine göre) latife yapmak, dini emirler konusunda hassasiyet göstermek, giyim ve kuşamına dikkat etmek, tiksindirici şeylerden kaçınmak, özellikle hased, kibir ve riya gibi haramlardan uzak durmaktır.⁴⁸ Talebeye karşı yerine getirilmesi gereken adab kurallarında ise şunlar zikredilir: Hocanın, öğrencilerine aktardığı bilgileri, tavsiye ve emirlerini evvela kendi hayatında uygulayarak⁴⁹ güzel örnek olması esastır.⁵⁰ Bunun yanında, kendisinin ve çocuğunun ihtiyaçlarıyla nasıl ilgileniyorsa, talebesinin ihtiyaçlarıyla da aynı şekilde ilgilenmeli, ona daima iyilikte bulunmalı, ondan maddi bir beklenti içerisinde olmamalı,⁵¹ onu ilme yönlendirecek imkanları ve ortamı sağlamalı, her türlü zahmetine katlanmalıdır.⁵² Talebesine karşı

⁴³ Kırâat ilminin öğretilmesi usullerinden olan sema, hocanın ağzından duymak, arz ise, hocaya dersi dinletmektir. Geniş bilgi için bkz. Tetik, s.92 vd.

⁴⁴ Konu ile ilgili bazı ayetler için bkz. Al-i İmran, 159; Tevbe, 128; Hicr, 88; Saff, 2.

⁴⁵ Sühreverdî,417.

⁴⁶ Bkz. Nevevî, s.27.

⁴⁷ Gazâlî, *el-Edeb*, V,92.

⁴⁸ Nevevî, s.31, İbn Cezer, *Muncidu'l-Mukriîn*, s.6

⁴⁹ Duman, s.209.

⁵⁰ Bunun için İmam Gazâlî, hocanın talebe üzerinde bırakacağı izi, ağaç ile onun gölgesine benzeterek öğretici konumunda olan kişilerin bu konuda son derece hassas davranması gerektiğine dikkat çeker Gazâlî, *İhyau Ulumi'd-Din*, Mısır, 1957,1,58.

⁵¹ Kafiyeçi, Muhammed b. Süleyman, *Kitabü't-Teysîr*, (trc. İ.Cerrahoğlu) Ankara, tsz.s .84. Hocanın, talebesinden hediye almasında bir sakınca olmamakla birlikte, bunu dünyevi bir menfaat elde etmek maksadıyla yapmamalı, her zaman böyle bir beklenti içerisinde bulunmamalıdır. Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s) bu konuda şu ikazı yapmıştır: '*Kim Allah'ın rızasına vesile olabilecek bir ilmi, dünyevi gayelerden birisine vesile kılar, kıyamet gününde o, cennetin kokusunu bile alamaz.*' Ebu Davud, *Kitabu'l-İlm*, II,347.

⁵² Sühreverdî, s.418.

vakarlı ve saygılı olmalı,⁵³ onun bazen edebe aykırı davranışlarını hoşgörüle karşılamalı⁵⁴ ve onu mazur görmeli, talebesinin noksanlıklarla mualle⁵⁵ olduğunu unutmamalıdır.

Ders esnasında hoca, abdestli olarak kıbleye yönelmeli, diz üstü oturarak bu şekilde dersini vermeye çalışmalı,⁵⁶ ilmi küçük düşürecek her türlü davranıştan sakınmalı, kendisi için en uygun yer nere ise (vakarla) oraya oturmalı, böylece ilmin şerefini selef gibi korumalıdır.⁵⁷ Ders verirken, talebesine bir şey öğretmek için hırslı ve sabırlı olması, sinirlenmemesi,⁵⁸ bakışlarını öğrencisinden ayırmaması,⁵⁹ dersleri öğrencinin seviyesine göre ayarlaması,⁶⁰ zeki olmayan öğrencilere altından kalkamayacakları bilgileri yüklememesi, seviyesi yüksek olan talebelere de durumlarına göre bilgilerini aktarması,⁶¹ öğrencileriyle asla tartışmaya girmemesi bilgisi dışında her hangi bir mesele sorulduğunda bilmediğini itiraf etmesi yine âdab gereğidir.⁶² Hatta bilmediği meseleleri öğrenmek hususunda asla gururlanmamalı ve fırsat buldukça bunları telâfi etmelidir.⁶³

Kur'ân mualliminin çocukluk çağını bitirmiş olması, müslüman olması, akıllı ve kabiliyetli olması, güvenilir (sika) olması, liyakatli olması, Kırâat ilminde mahir

⁵³ Bazen hocanın tazim ve ikrama müstehak olan talebelerine karşı ayağa kalkması da, -onların kalplerini, hocalarından gördükleri bu tür davranışlara ısındıracağından- muallimliğın âdabından sayılmıştır. (İbn Cezeri, *Muncidu'l-Mukriin*, s.8) Zira ikram için, Resulüallah'ın, sahabenin, tabiinin ve onları takib eden ulemânın bu tür örnek davranışları sergilediği rivayet edilir. (Nevevî, s.86)

⁵⁴ Nevevî, s.32.

⁵⁵ Kâfiyecî, s.86.

⁵⁶ İbn Cezerî, *Muncidu'l-Mukriin*, s.8.

⁵⁷ Kâfiyecî, 86.

⁵⁸ Günümüzde kişisel bir takım yanlış metodların uygulanışı, özellikle talebelerde olumsuz tesirlere sebebiyet vermektedir. Tesirli bir metod gibi gösterilmeye çalışılan dövme ve öğrenciyi azarlamak suretiyle dersi yaptırmak, talebenin hocasına karşı tutum ve davranışlarında asi ve günahkâr olmasına vesile olabilir. İslâm mütefekkirlerinden İbn Haldun: 'Muallimleri tarafından dövülerek terbiye edilen çocukların ruhu gelişmez, aksine daha tembelle olacakları gibi, korku sâikiyle de yalan söylemek, riyakârlık yapmak gibi kötü huylara da sevkedebilir' (İbn. Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, ist. 1970, III, 160) diyerek bu hususa dikkat çekmektedir. 'Eğitimde Dayak'la ilgili geniş bilgi için Bkz. Kanad, Halil Fikret, *Ailede Çocuk Terbiyesi*, ist. 1976, s.104 vd; Aydın, M.Zeki, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, ist. 2005, s.289 vd; Başar, Hüseyin, *Sınıf Yönetimi*, Ankara, 2004, s.176.

⁵⁹ Ders hocası, özellikle Kur'an tilaveti eğitiminde med, vakf, vasl ve benzeri yerlerde parmaklarıyla işaret ederek talebenin okuyuşunu yönlendirmelidir. Bkz. İbn Cezerî, *Muncidu'l-Mukriin*, s.8.

⁶⁰ Sühreverdî, s.416.

⁶¹ Nevevî, s.44. Hz. Aişe'nin bildirdiğine göre; Peygamberimiz, '*İnsanların seviyelerine ininiz*' diye emretmiştir. (Ebu Dâvûd, *Kitabu'l- Edeb*, II,677.)

⁶² Gazâlî, *el-Edeb*, V;91.

⁶³ Meselâ; İmam Âsım'ın (128/745), Kur'ân okuttuğu, hocalık yaptığı Süfyân-ı Sevrî'den (161/777) fıkıh dersleri aldığı rivayet edilmektedir. Bkz. Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerimin Faziletleri*, ist. 1984, s.121.

olması,⁶⁴ iffetli ve haysiyetli olması şarttır. Kendisinde bu şartların bulunduğu bir muallimin yine bu şartları taşıyan hocalardan duyduklarını, veya hocasına okuyarak ondan bizzat tedrisâtta bulduklarını, yahut bir başkası ders alırken o esnada duyup öğrendiklerini okutması caizdir. Aksi halde rast gele muallimin okutacağı kırâate itibâr olunmaz. Ebu'l-Kâsım el-Huzelî (465/1072), Ebû Bekr b. Mücâhid (324/935)'den naklen şöyle demiştir: 'Her mukrîye (Kur'ân muallimine) kanmayın. Zira onlar da kısım kısım. Bazıları yalnız bir iki âyet veya bir iki sûre ezberlemiştir. Bunlardan Kur'ân okumak veya nakletmek caiz değildir. Bir kısmı da bir takım rivayetler ezberlemiştir. Fakat ne onların manalarını bilirler, ne de Arapça gramere vakıftırlar. Bunlardan da kıraat almak caiz değildir. Çünkü kelimeleri yanlış okur, yanlış yazar ve yanlış anlarlar. Bazıları da Arapça'yı iyi bilir, ama bunlar da hocalarına ve sünnete riâyet etmezler. Bunlardan da kırâat okumak caiz değildir. Bir kısım insanlar da vardır ki, tilâvetten anlar ve rivayetleri bilirler. İşte, sadece bunlardan kırâat okunabilir.'⁶⁵

3- Kârî'nin (Kur'ân Okuyanın) Uyması Gereken Âdâb:

Kur'ân okuyan, Cenah-ı Hakk'ın zâtıyla kâim bulunan ve kadim bir sıfatı olan kelâmın manalarını, lutfuyla insanların anlayışına ne şekilde müsait kıldığına dikkatle bakmalıdır. Kişi kalbini her şeyden arındırıp, tilâvete müsait olabilecek bir hale getirmelidir. Mushafa dokunmaya her el nasıl müsait değilse, aynı şekilde harflerinin okunmasına her lisan ve manalarının idrâkine de her kalp uygun değildir. İşte bu tazimden ötürü, İkrime b. Ebî Cehl, Kur'ân'ı açtığı anda bayılacak gibi olur ve '*Bu Rabbimin kelâmıdır*' derdi.⁶⁶ Kur'ân'ı okumaya başlayan kimse, okuduğu kitabın beşer kelâmı olmadığını dikkate alıp mütekellimi olan Allah'ın azametini gönlünde hissettiği takdirde ilahi kelâmı anlama konusunda imkân elde etmiş olacaktır. Aksi takdirde okuyucu, Allah'ın kelâmını anlama konusunda önemli bir fırsatı kaçırmış olur. Yine O'nun rızası ve gazabını gereği gibi takdir etmediği müddetçe de ilahi kelâmın manalarına vakıf olamayacaktır.⁶⁷

Kur'ân tilâveti için ayrılan zaman kaybolmuş bir zaman olarak düşünülmemelidir. Böyle bir meşguliyet, vaktin en güzel bir şekilde değerlendirilmesi demektir. Ebû Saîd el-Hudrî'den Resûlullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: '*Cenab-ı Hak buyurdu ki; Kimi, beni zikretmesi ve Kur'ân okuması, bana ihtiyacını arz*

⁶⁴ Gazâlî, *el-Edeb*, V,91.

⁶⁵ İbn Cezerî, *Muncidu'l-Mukriin*, s.5.

⁶⁶ Gazâlî, *İhyâ*, I,282.

⁶⁷ Karslı, 110.

etmesinden meşgul ederse, ona benden isteyeceği şeylerin daha üstününü veririm. Allah'ın kelâmının diğer kelimelere karşı fazileti, Cenab-ı Hakk'ın kullarına karşı olan fazileti gibidir.⁶⁸ İşte, okuyucu bu şuurla tilavetine başlamalı ve yürütmelidir.

Kur'ân tilâvetinden önce ağız temizliğinin yapılması sünnet kabul edilirken,⁶⁹ alimler, mushaftan tilâvet yapma durumunda abdestli olmayı zorunlu görmüşlerdir.⁷⁰ Bu sebeple ağız temizliği yapılmadan Kur'ân okumanın mekruh olduğu,⁷¹ abdestsiz olarak ona dokunmanın ise haram olduğu görüşü ağırlıklıdır.⁷² el-Vâkıa suresindeki, 'O'na temiz olanlardan başkası el süremez'⁷³ ayetiyle ilgili farklı görüşler belirtilmiş ve ayetin baskın yorumuna göre, abdestsiz olarak Kur'ân'a dokunmanın haram olduğu bildirilmiştir.⁷⁴ Bu kanaate sahip olanlar, buradaki nefyi (olumsuzluğu), nehiy (yasaklama) manasına almışlardır.⁷⁵ Buna göre de ayete; 'taharetsiz kirlî eller ona dokunmasın. Ancak maddî ve manevî pislikten temizlenmiş, imanlı, abdestli kimseler temas etsin'⁷⁶ manası yüklenmiştir.

Tilâvetten önce, 'Rabbi Eûzü Bike Min Hemezâtîşşeyâtîn ve Eûzü Bike Rabbî En Yehdurûn. / Rabbim, Şeytanların vesveselerinden sana sığınırım, Onların yanımında bulunmalarından da sana sığınırım'⁷⁷ deyip, peşine Felak, Nâs ve Fâtiha surelerini okuduktan sonra istiâze / 'Eûzü Billâhimine'-ş- Şeytânirracîm'⁷⁸ ve besmele /

⁶⁸ Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahîh*, Beyrut, tsz. Fedâilu'l-Kur'ân, V,184.

⁶⁹ Zerkeşî, I,459. İbn Mâce Hz. Ali'den mevkûfen şu hadîsi nakleder: 'Ağzınız Kur'ân yoludur, onu misvakla temizleyiniz.' (İbn, Mâce, Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, Mısır, tsz. I,106.) Süyûtî de, 'Kıraati kesip, vakit geçirmeden tekrar döndüğünde nasıl eûzu besmele çekmek müstehab ise, aynı şekilde tekrar misvak kullanmak da öylece müstehabdır' der. (Süyûtî, *el-İtkân*, I,105; Acûrî, s.85.)

⁷⁰ Gazâlî, *İhyâ*, I,276. Zerkeşî, I,459.

⁷¹ Nevevî, s.54; Süyûtî, *el- İtkân*, I,105.

⁷² Merağî, Ahmet Mustafa, *Tefsiru'l-Merağî*, Mısır, 1973, s.151.

⁷³ Vâkıa, 79.

⁷⁴ Süleyman b. Ömer, *el-Fütühâtü'l-İlâhiyye (Cemel)*, Mısır, tsz. s.281. Abdestsiz olarak ezberden Kur'ân okumak ise caizdir. (Gazâlî, *İhyâ*, I,276; Süyûtî, *el-İtkân*, I,110)

⁷⁵ Süyûtî, *Celâleyn*, Kahire, tsz.II,208.

⁷⁶ Elmalılı, VII,4723. Bu ayet-i kerimenin en muteber anlamı budur. Ayet-i kerime de geçen 'Mess' ve 'Mutahhar' kelimelerine farklı anlamlar yüklenerek yorumlar yapılan bu ayet, 'O levh-i mahfûza günahlardan tertemiz olanlardan başkası, yani meleklerin dışında kimse temas edemez' şeklinde de anlaşılmıştır. (Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâlî Âlisi ve Tefsiri*, ist. Tsz. VIII,3614.) Geniş bilgi için bkz. Akpınar, Ali, 'Mushafa Abdestsiz Dokunma Meselesi', Cumhuriyet Üniv.İlahiyat Fak. Dergisi, c.V, s.1 (2003); Elik, Hasan, *Kur'ân'ın Korunmuşluğu Üzerine*, ist. 1998.s.45 vd.

⁷⁷ Mü'minun,97-98.

⁷⁸ Ulemanın bir kısmı istiâzenin vâcib olduğu görüşündedir. Bkz. Süyûtî, *el-İtkân*, I,105; Mennau'l-Kattan, s.191. İstiâze / Allah'a sığınmak, esasen kalbin fiili olduğundan, cumhur, 'lafzen (dil ile) istiâze çekmek vâcib değil, müstehaptır' demişlerdir. (Elmalılı, V,3123)

Bismillâhirrahmânirrahîm ile tilâvete başlanmalıdır.⁷⁹ Böyle yapmanın, şeytanın vesvesesinden ve riyadan korunmada son derece tesirli olduğu söylenmektedir.⁸⁰

Fazileti bakımından; ayakta, yani namazda kırâat ve geceleyin yapılan kırâat üstün sayılmıştır. Allah Tealâ, Hz. Peygamberi ve ashabını,⁸¹ kitap ehlinde bazılarını, geceleri secdeye kapanarak âyetlerini okuduklarından dolayı övmektedir.⁸² Zira, namazda ve gece yapılan tilâvet, kalbin en uyanık olduğu, idrakin en elverişli olduğu anlardır.

Tilâvet esnasında, mümkünse kibleye yönelmeli,⁸³ baş öne eğilmeli, duruş kibirden uzak olmalı, hocanın huzurunda nasıl oturulması gerekiyorsa, tek başına Kur'ân okurken de aynen o şekilde oturulmalıdır.⁸⁴

Kur'ân tilâveti yapacak kimsenin bilmesi gereken en önemli ilim 'Tevcîd İlimi'dir.⁸⁵ Bu ilim Kur'ân okuyacak her kişi üzerine farzdır. İfrat ve Tefrîd'e kaçmadan, tilâvet bununla icra edilmelidir. Bundan dolayı kıraat alimleri tecvidsiz icra edilen bir kırâatin lahn (hata) dan beri olmayacağı görüşündedirler.⁸⁶ Zikri geçen ifrat meselesine dikkat etmek gerekir. İmam Gazali, Kur'ân'ı anlamaya engel olan unsurları dört sınıfa ayırırken, bunlardan birisinin, okuyucunun ifrata kaçması olduğunu belirterek şöyle der: 'Okuyanın kalbi, harflerin mahreçleriyle meşgul olursa, o kimse, Kur'ân'ı anlamaktan kendisini alıkoymuş demektir. Böyle bir kimseyi, Allah'ın kelâmını anlamaktan alıkoymakla görevli bulunan bir şeytan bunlarla oyalas, onun bütün dikkatini mahreçlere yöneltir, o da harfleri tekrar tekrar okur. Böyle bir durumda manalar nasıl inkişaf eder? İşte bu kişi, şeytan için en büyük oyuncaktır.'⁸⁷

⁷⁹ Kırâat-ı Aşere imamlarının hepsi, ilk defa tilâvete başlanıldığında, Tevbe suresi hariç, besmelenin terk edilemeyeceği hususunda ittifak etmişlerdir. Bkz. Muhammed Salih Muhaysin, *el-Muhezzeb fi Kırâati'l-Aşr*, Mısır, 1969,s.33.

⁸⁰ Gazâlî, *İhyâ*, I,279.

⁸¹ Müzzemmil,20. Hamdi Yazır, bu ayetteki 'Fakraû / Okuyunuz' emri gereğince, her gece en az elli âyet okunması gerektiğini müfessirlerden nakleder. (Elmalılı, III,5442) Ayrıca bkz. İsrâ,78

⁸² Âl-i İmran, 113.

⁸³ Tetik,s.151-152.

⁸⁴ Mennau'l-Kattan, *el-Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1990, s.191. Yolda gezerken de Kur'ân tilâveti yapılabilir. Ebu'd-Derdâ'nın, yolda Kur'ân tilâveti yaptığı rivayet edilir. (Nevevî, s.57-58.) Bunun kerahati hakkında görüşler varsa da (Süyûtî, *Âdâbu Tilâveti'l-Kur'ân*, s.98.) tercih edilen görüşe göre, bu caizdir.

⁸⁵ Tecvîd, 'harflerin hakkını (sıfat-ı lazime) ve müstehakkını (sıfat-ı arıza) vermek ve her bir harfi mahrecine ileterek, oradan çıkarmak, bir lafız bir yerde nasıl eda edildi ise, bunun benzeri başka bir kelâmda geldiğinde aynı şekilde edâ etmektir' (İbn Cezeri, *Mukaddime*, ist.tsz.s.6) diye tarif olunmuştur.

⁸⁶ Süyûtî, *el-İtkân*,I,100.

⁸⁷ Gazâlî, *İhyâ*, I,285.

Yine, Kur'ân tilâveti yapanların, özellikle hafızların en fazla dikkat etmesi gereken hususlardan birisi de vakf ve ibtidâ (manaya en uygun yerde durup, yine en uygun yerden başlayarak tilâvete devam etmek) bilgisidir. Bu da, en fazla ihmale uğrayan ve en çok hata yapılan bir konudur. Halbuki bu, kırâat ilminde başlı başına bir konu olmuş ve kırâat imamaları bu mesele üzerinde titizlikle hareket etmişlerdir. Vakf ve ibtidâyı bilmek, âyetlerin manalarını doğru anlamak hususun da, Kur'ân'ın edasının keyfiyetinde çok büyük önem taşır. Diğer bir ifadeyle, âyetlerin manalarının birbirine karışmaması ve vuku bulacak bir hatayı önlemesi yönünden bu, son derece önemlidir. Bu yüzden Zerkeşî, Kur'ân ilimlerini doğru anlamayı, vakf ve ibtidâyı çok iyi bilmeye bağlar.⁸⁸ Bu sebeple tilâvet esnasında her âyet-i kerîmenin bitiminde vakfedip, bilahare devamındaki âyetten başlamak kârinin mutlaka uyması gereken âdâb kaidelerinden birisi olarak mütalaa edilir.⁸⁹ İbn Cezerî der ki, 'bizim imamlarımız, bize her ayette, nasıl vakf ve ibtida yapacağımızı öğretir ve bunu yaparken de parmaklarıyla işaret etmek suretiyle talîm ettirirlerdi. Evvelki meşâyihden bu şekilde bunu öğrenmek adettir.'⁹⁰ Hz. Alî (r.a) '*Kur'ân'ı ağır ağır oku*'⁹¹ ayetinde geçen "terfîl" kelimesinin, harflerin tecvidine ve vakf-ibtida yerlerinin bilinmesine delalet ettiğini söyler. İbn Enbarî ise, '*Kur'ân'ı en iyi şekilde okumak, ondaki vakf ve ibtidâyı bilmektir*' der. Bu söz bu ilmin vâcib olduğuna delil gösterilmiştir.⁹² Kırâat ilminin tedrisinde ortaya çıkan cem⁹³ konusunda da bilhassa vakf ve ibtidâ yerlerinin bilinmesi zorunluluğu vardır. Çünkü bir âyette kurrânın ihtilaf ettiği bir kelimenin bütün vecihlerini tamamlamak için çoğu kere âyet sonuna varmadan durmak gerekecektir. Bu itibarla âyet ortasında duruş ve tekrar başlayış noktalarını iyi tespit etmek ve ona göre tilâvet etmek lâzımdır.⁹⁴ Bu da Arap gramerini bilme zarureti ortaya çıkaracaktır.⁹⁵

⁸⁸ Zerkeşî I,340; Mennau'l-Kattan, s.186.

⁸⁹ Sofuzade, Seyyid Hasan Hulusi, *Mecmau'l-Âdâb*, Sadeleştiren: Muzaffer Odak, ist. Tsz. s.72.

⁹⁰ İbn Cezerî, *en-Neşr*, I,225.

⁹¹ Müzzemmil, 4

⁹² Süyûtî, *el-İtkân*, I,83.

⁹³ Kırâat istilahında 'cem'; rivayetleri bir araya toplayarak okuma şeklidir. Hicri beşinci asırda ortaya çıkan bu usul, daha sonraki dönemlerde de kabul görmüş ve kıraat tedrisatında günümüze kadar süregelmiştir. Geniş bilgi için bkz. Tetik, *Kırâat İlminin Talimi*, ist. 1990, s.101 vd.

⁹⁴ Tetik, s.150.

⁹⁵ Âyet-i Kerîmelerde vuku bulacak vakf ve ibtidâ hatalarından korunabilmek hususunda geniş bilgi için bkz. İbn Cevzi, *Fünûnu'l- Efnân fî Ulûmi'l- Kur'ân*, Beyrut, 1987, s.353 vd.

Kur'ân okuyan kimse, mütevâtîr kıraatlerden hangisini isterse onu okuyabilir.⁹⁶ Bununla beraber Kur'ân okuyucusunun, bulunduğu zaman ve zemini iyi hesap ederek, tilâvetin dedi-kodu ve hafife alınmamasına, alay konusu edilmemesine, cemaat arasında fitne zuhur etmemesine dikkat etmesi gerekir.⁹⁷ Kur'ân'ı bir çok sûreden, âyetler derleyerek ve sureleri birbirine karıştırarak okumamalı, sûrenin veya sûrelerin tamamını okumak suretiyle Kur'an'ın tertibine riâyet edilmelidir.⁹⁸

Kur'ân okumaya en uygun usûl,⁹⁹ tertîl (her harfe açık açık okumak suretiyle hakkını vermek)dir.¹⁰⁰ Tertîl sadece Kur'ân'ın manasını düşünmek için müstehab değildir. Zira Kur'ân'ın manasını anlamayan ve Arap olmayan bir kişi için de tertîle riâyet etmek esastır. Öyleyse tertîl ile okumak, Kur'ân'ın anlaşılması için gerekli olduğu gibi, Kur'ân'a, onun lafızlarına hürmet ve tazîm için de en uygun bir davranıştır.¹⁰¹ Kur'ân'ın lafzını tertîl ile okumak, bâtınında tedebbür imkânını bahşeder.¹⁰² Tedebbür, âyetlerin manalarında derinlemesine düşünerek ondaki incelikleri yakalamaya çalışmaktır ki, bu da içsel bütünlüğü temin etmekle sağlanır. Kişi kalbiyle bütünleşmeden böyle bir tilâvete hazır olamaz. Peygamberimiz(s.a.s)'in, '*Kalbiniz ülfet bulduğu müddetçe Kur'ân okuyunuz*'¹⁰³ ifadesi de, kalbin boş şeylerden arındırılıp hazır hale getirildikten sonra tedebbür ve tefekkür imkanına sahip olunacağını ve böyle bir tilâvetin gerçek bir tilâvet sayılacağını gösterir. Yani, tilâvet esnasında kalbin başka şeylerle meşgul olmaması esastır. Yoksa tilâvetten maksat hasıl olmaz.¹⁰⁴ Gerçek bir tilâvetin, lisan, akıl ve kalp üçlüsüyle icra

⁹⁶ Şaz Kıraatleri okumak caiz değildir. Zerkeşî, I,467.

⁹⁷ Karaçam,s.476.

⁹⁸ Zerkeşî,I,464. Sûrelerin bölünmesini veya Kur'ân'ın son suresinden başlayarak geriye doğru okunmasını caiz görenler vardır. Böyle yapıldığı takdirde efdal olan terkedilmiş olur. Fakat bir sûreyi son ayetinden başlayıp başa doğru okumak ittifakla menedilmiştir. Aksi halde Kur'ân'ın icâz değeri düşer, tertibindeki hikmet zâil olur. (Süyûtî, *el-Itkân*, I,109.) Buna, sadece Kur'ân öğreniminde ruhsat verilmiş, kolaylık olduğundan ulemânın bunu, yerinde ve güzel buldukları da zikredilmiştir. (Karaçam,132.)

⁹⁹ Kur'ân okuma usulleri, Tertîl, Hadr ve Tedvir olmak üzere üç türdür. Tertîl; her harfi, ağır ağır, tane tane okuyarak medleri yeterince uzatmak, şeddelerin ve günnelerin hakkını vermektir. Hadr; Tecvid kaidelerine uymak suretiyle en hızlı okuyuş şeklidir. Tedvir; Tertîl ile Hadr arası orta bir okuyuştur. Geniş bilgi için bkz: Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, Mısır, tsz.I,205-210;Eskicizade, *Dürri Yetîm*, ist. 1280, s.19-20; Mustafa Niyazi, *Umdetü'l-Karîin*, ist. 1320,s.27.,

¹⁰⁰ Nevevî, s.64; Süyûtî, *Âdâbu Hameleti'l-Kur'ân*, s.20.

¹⁰¹ Gazâli, *İhyâ*, I,278.

¹⁰² Gazâli, a.g.e.I,283.

¹⁰³ Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân*,VI,115.

¹⁰⁴ İbn Kesîr, *Fedâilu'l-Kur'ân*, s.71.

edileceğini belirten Gazali, lisanın görevinin onu Tertîl ile (tane tane) okumak, aklın görevinin onu anlamak, kalbin görevinin ise ondan öğüt almak olduğunu söyler.¹⁰⁵

Kur'ân-ı Kerim'i güzel sesle okumak müstehaptır ve bu da Kur'ân tilâvetinin âdâbından sayılmıştır.¹⁰⁶ Peygamberimiz, 'Kur'ân'ı seslerinize süsleyiniz'¹⁰⁷ buyurmuştur. Güzel ses ruhun derinliklerine nüfuz ettiğinden,¹⁰⁸ Kur'an'ın o ulvi manaları da o güzel sesle ayrı bir anlam kazanır. Ancak böyle bir okuyuşta riya evhamı belirir ise –ki riya için en müsait ortam budur- o zaman böyle bir tilâvetten kaçınılmalı, istek ve ihlâs hissedilen yerlerde ve zamanlarda tilâvet yerine getirilmelidir.¹⁰⁹ Güzel sesle icra edilen tilâvette yine aşırılıktan kaçmak esastır. Şarkı nağmelerine benzer nağmelerle tilâvet, tefekkür ve tedebbürden engeller. Nağmeler lafızların değişmesine de sebep olursa, lahn yapılmış olur ki, lafızların değiştirilemeyeceği üzerinde ulemânın icmaı vardır.¹¹⁰

Kur'ân okuyanın yerine getirmesi gereken en zor adâb ise, içinde bulunacağı manevi coşku sebebiyle tilâvet esnasında ağlamaktır.¹¹¹ Bu ortamı yakalamak için de, başkalarıyla konuşarak tilâveti kesmemek,¹¹² lüzumsuz şeylerle uğraşmamak, gülmeyi gerektirecek durumlardan uzak durmak gerekir.¹¹³ Onun için imâm Nevevî, bu vasfı ariflerin sıfatı olarak zikretmekte ve Hz. Ömer'in tilâvet esnasında ağladığını, hatta arkadaki saflardan iniltisinin duyulduğu rivayetini nakletmektedir.¹¹⁴ Resûlullah (s.a.s) da bu konuda, "Kur'ân okuyunuz ve ağlayınız. Eğer ağlayamıyorsanız ağlar gibi yapın"¹¹⁵ buyurmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de tahvîl-i edâ ve tahzîn-i sadâ ile / sesi ve makamı hüzne çevirerek okunacak ayetler vardır ki,¹¹⁶ bunlar, diğer âyet-i kerîmelere nispetle âdâba riâyet için daha alçak ve hafif sesle okunmalıdır. Kur'ân tilâveti esnasında rahmet âyetlerinde sevinilmeli, mağfiret âyetlerinde ise duâ

¹⁰⁵ Gazâlî, *İhyâ*, I,288-289.

¹⁰⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, I,107; Çetin,Abdurrahman, *Kur'ân İlimleri*, ist, 1982, s.173.

¹⁰⁷ Buhârî, *Kitabu't-Tevhîd*, VIII,214; İbn Mâce, *İkâme*, I,426, Ebû Dâvûd, *Vitr*, I,464.

¹⁰⁸ Mennau'l-Kattan, s.193.

¹⁰⁹ Çetin, s.174.

¹¹⁰ Hamevî, Ahmed b.Ömer, *el-Kavâid ve'l-İşârât fi Usûli'l-Kırâat*, Beyrut, 1986, s.26.

¹¹¹ Sofuzade, s.72.

¹¹² Zerkeşî, I,467; Süyûtî, *Âdâbu Tilâveti'l-Kur'ân*, s.109-110.

¹¹³ Süyûtî, *el-İtkân*, I,109.

¹¹⁴ Nevevî, s.63.

¹¹⁵ İbn Mâce, *Husnu's-Savt*, I,424.

¹¹⁶ Bu ayetler tek tek tespit edilerek, tilâvet adabıyla ilgili bazı eserlerde müstakil bir bölüm olarak ele alınmıştır. Mesela, bkz. Ömer Ziyâüddin, *Âdâb-u Kırâati'l- Kur'ân*, İst.1926, Karakılıç, Celaeddin, *Tecvid İlmî ve Kur'ân-ı Kerim Okuma Kaideleri*, Ankara, 1977, s.135 v.d; Karaçam, s.484 v.d.

edilmelidir.¹¹⁷ Okuyucu, secdeyi emreden bir âyet-i kerîme okurken derhal secde ederek âyetlerin hakkını gözetmeli¹¹⁸ ve okuduğu âyetin manasına uygun olarak secdede duâ etmelidir.¹¹⁹

Kur'ân'ı bol okumak, ayetlerin daha iyi anlaşılmasında etkili olduğundan, alimler, onu sıkça okumayı gerekli görmüşler¹²⁰ ve öteden beri bunun bu şekilde yürütüldüğünü bildirmişlerdir.¹²¹ Onu her dikkatli okuyuş, kişide yeni ve farklı ufuklar açacak, kişinin Kur'ân'a olan vukufiyetine son derece katkı sağlayacaktır.¹²² Kur'ân'ın ne kadar bir zaman dilimi içerisinde okunması gerektiğine atıfta bulunan İmam Gazâlî, bunun, kişilerin bulunmuş oldukları konumlara göre farklılık arz edeceğine dikkat çeker ve şöyle der: 'Kişi âbidlerden (ibadetle meşgul) ise, haftada iki hatim yapmalı, eğer ilim öğreten ise bir hatim ile iktifa etmelidir. Ayetler üzerinde inceden inceye düşünen ise, ayda bir defa hatmetmesi kâfidir.¹²³ Kur'ân'ı fazla hatmetme gayesiyle süratli okumak uygun görülmemiş ve 'Kim Kur'ân'ı üç günden az bir müddetle okuyup hatmederse, o Kur'ân'ın manasını anlamamıştır.'¹²⁴ hadisi delil getirilmiştir. Bunun hikmeti şudur: Üç günden az bir müddette Kur'ân'ı hatmetme

¹¹⁷ Resûlullah (s.a.s) bazı âyet-i kerimelerden sonra, o âyetlere uygun dualar okumak suretiyle tilâvetini tamamlardı. Bundan dolayı Tîn sûresini okurken, 'Eleysellahu bi Ehkemi'l-Hakimîn / Allah hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil mi?' (Tîn, 8) dedikten sonra, 'Belâ ve Ene Alâ Zâlike Mine's-Şâhidîn / Evet, ben de buna şahitlik edenlerdenim' demek; 'Eleyse Zâlike bi Kadirîn alâ en Yuhyiye'l-Mevtâ / Bunları yapan Allah'ın, ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?' (Kıyâme, 40) âyet-i kerîmesini okuduktan sonra, 'Belâ / Bilakis, Allah'ın her şeye gücü yeter' demek; 'Fe bi Eyyi Alâi Rabbikümâ Tükezzibân / Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?' (Rahman, 13) ve 'Fe bi Eyyi Hadîsin Ba'dehu Yü'minun / Kur'ân'dan başka hangi söze inanacaksınız?' (el-Mürselât, 50) dedikten sonra, 'Amentu Billâh / Allah'a iman ettim' demek; 'Fe Sebbih Bismi Rabbikel Azîm / Çok yüce olan Rabbini noksan sıfatlardan tenzih et' (Hâkka, 52) dedikten sonra 'Sübhan Rabbîye'l-Azîm / Çok yüce olan Rabbimi noksan sıfatlardan tenzih ederim' demek, 'Sebbihisme Rabbike'l-Ala / Çok yüce olan Rabbinin adını tesbih et' (A'lâ, 1) dedikten sonra da, 'Sübhan Rabbîye'l-Alâ / Çok yüce olan Rabbimi noksan sıfatlardan tenzih ederim' demek müstehâbtir. (Nevevî, s.84.)

¹¹⁸ Kırâatten maksat Allah'a yaklaşmaktır ve secde yapıldığında da bu maksat en mükemmel şekliyle hasıl olur. Bkz. Alak, 19.

¹¹⁹ Gazâlî, *İhyâ*, 1278.

¹²⁰ Bkz. Süyûtî, *Âdâbu Tilâveti'l-Kur'ân*, s.91. Beydâvî, 'Rabbini içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an' (A'râf, 205) âyetinin, kıraat, duâ ve benzerlerine şâmil olduğunu, buna göre Kırâatin her halükârda çokça yapılması gerektiğini bildirir. Bkz. Beydâvî, Nasiruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, Beyrut, tsz. III,40.

¹²¹ Nevevî, s.44.

¹²² Kur'ân okumayı terk etmek veya onu unutmak, büyük günahlardan sayılmıştır. Bkz. Tirmizî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, VI,155. Geniş bilgi için bkz. Yıldırım, Zeki, 'Kur'ânın Ezberlenip Unutulması' Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı, 11, 1993, s. 459-467.

¹²³ Gazâlî, *İhyâ*, I,277.

¹²⁴ Ebû Dâvûd, *Tehzîbu'l-Kur'ân*, I,443.

hevesine kapılmak, insanı tertil ile okumadan men eder.¹²⁵ Böylece tefekkür ikinci plâna atılmış olur. Halbuki tefekkürle az okunan Kur'ân, tefekkür edilmeden çok okunan Kur'ân'dan daha makbul görülmüştür.¹²⁶

Kur'ân'ın gizli ve açık okunması hususunda da değişik görüşler mevcuttur.¹²⁷ Riya ve kibirden korkan, gizli okumayı; eğer bu tehlikelerden emin ise o zaman sesli okumayı tercih etmelidir.¹²⁸ Yine ulemâdan bir çoğu, mushafın yüzünden Kur'ân kıraati yapmanın daha faziletli olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Böyle bir tilâvet hem dilin okumasına, hem de gözün nazar etmesine şâmil olduğundan, iki ibâdet bir arada cem edilmiş olmaktadır.¹²⁹ Böyle olmakla beraber İbn Kesîr, Allah'ın kelâmına karşı huşu hangi halde tezahür ederse onun daha faziletli olacağını bildirir. Yani, mushafa bakarak okuma huşuu artırırsa bunun, yoksa ezber okumanın daha faziletli olduğu görüşündedir.¹³⁰

Kur'ân okuyucusu, tilâvetini bitirdikten sonra '*Sadakallahu'l-Azîm*' demeli¹³¹, peşine de '*Allahummenfe'na Bihî ve Bârik Lenâ fih, Elhamdü Lillâhi Rabbi'l-Alemîn ve Esteğfirullah'e'l-Hayye'l-Kayyûm*' duasını okumalıdır.¹³² Kur'ân'ı hatmettiği zaman da, Duhâ Suresi'nden sonra Nâs Sûresine kadar, aralarda her bir sûre için tekbr getirerek hatmini tamamlamalı,¹³³ hatmin bereketinden başkaları, özellikle de aile efradı ve yakınları istifade etsin diye hazır bulundurulmalıdır.¹³⁴

¹²⁵ Gazâlî, *İhyâ*, I,276.

¹²⁶ Acûrî,s.82. İbn Abbas (r.a) dan şu rivayet vardır: 'Ağır ağır, anlaya anlaya bir sureyi okumak, bana, Kur'ân'ın tamamını sûratlı okumaktan daha sevimlidir.' (Nevevî, s.64)

¹²⁷ Bkz. Zerkeşî, I,463-464.

¹²⁸ Gazâlî, *İhyâ*, I,279.

¹²⁹ Nevevî, s.64. İbn Kesîr, *Fedâilü'l-Kur'ân*, s.129; Zerkeşî, I,461.

¹³⁰ İbn Kesîr, *Fedâilü'l-Kur'ân*, s.132.

¹³¹ Karakılıç, s.135.

¹³² Gazâlî, *İhyâ*, I,279. Tilâvet bittikten sonra Kur'an'ı kapatarak öpmek de onun metnine gösterilmesi gereken adaptan kabul edilmiş, (Bkz. Zerkeşî, I,478) ve 'Haceru'l-Esved'i öpmek nasıl müstehab ise, Kur'ân'ı öpmek de öyle müstehabtır' denilmiştir. Karakılıç,162.

¹³³ Zerkeşî, I,472. Mücâhid, İbn Abbas'ın huzurunda Kur'ân okuduğunda, İbn Abbâs ona bunu emrettiği gibi, Ubey b. Ka'b'ın da İbn Abbas'a aynı şeyi emrettiği bildirilir. (Süyûtî, *el-İtkân*,I,110.)

¹³⁴ Taberânî, Enes'den rivayet ettiğine göre Enes, Kur'ân'ı hatmederken aile efradını toplar, beraberce duâ ederlerdi. (Süyütî, *Adabu Tilâveti'l-Kur'an*, s.118.) Duadan önce Fâtihâ'yı ve Bakara sûresinin ilk beş âyetini okumak suretiyle duaya başlamak sünnettir. Dârimî, Hasen bir senedle İbn Abbas ve Ubey b. Ka'b'dan şöyle rivayet eder: '*Resûlullah (s.a.s) Nâs sûresini bitirince Fatihâ ile başlar, Bakara sûresinin "İşte onlar felaha kavuşanlardır" (Bakara, 5) âyetine kadar okur, sonra hatim duasını yaparak bitirirdi.*' (Süyütî,*el-İtkân*, I,111, Süyûtî, *Âdâbu Tilâveti'l-Kur'ân*, s.121.)

4-Kur'ân Dinleyenin Uyması Gereken Âdâb:

Kur'ân tilâvetinin onu işitenlerde gerçek manada tesirini göstermesi, ancak onu gereği gibi dinlemekle (edeb ve saygıyla) mümkün olur. O'nun tilâveti hem okuyan, hem de dinleyenin psikolojik hayatına ve fizyonomisine tesir etmelidir.¹³⁵ Psikolojik tesirinden, onun, iç alemin derinliklerine nüfuz etmesi, nefsi arındırması, fizyonomi tesirinden ise, yaşantı ve davranışları disipline etmesi, kontrol altına alması¹³⁶ anlaşılmalıdır.

Kur'ân okunurken onu dinlemek, manalarını anlamak için düşünmek, teşvik edilen âdâbtandır.¹³⁷ Onun için, Kur'ân'ı okuyanda olduğu gibi, dinleyenin de tedebbür ve tefekkürle ve batınî âdâb ile muttasıf olması gerekir. Kur'ân âdâbıyla âdablanmayan, va'd ve va'id ayetlerinden öğüt almayan, okuduğu ve dinlediği Kur'ân tilâvetinden gafilidir.¹³⁸ Bu itibarla Kur'ân okunurken konuşarak meşgul olmak kerahet sayılmıştır.¹³⁹ Tilâvet esnasında onu dinlemek, *'Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size rahmet edilsin'*¹⁴⁰ âyet-i kerîmesindeki *'Festemiû / dinleyin'* emri gereğince şarttır. Zira susmak iyi dinlemeye, iyi dinlemek basirete, basiret ise imân ve amelde rahmet ve ilahî nimete ermeye sebeptir ve yoldur.¹⁴¹ Razî ve Hâzin'in beyanlarına göre; ne zaman Kur'ân okunursa, manalarını düşünmek ve öğüt almak için sessizce dinlemenin vâcib olduğuna bu âyet-i kerîme delâlet eder. Burada, Kur'ân kırâati açıkça zikredildiğinden *'dinleyin'* ile olan emir, onu dinlemenin vâcib olduğunu gösterir. Binaenaleyh, cehren Kur'ân tilâvet olduğunda işitenler, velev ki yoldan geçenler olsun veyahut (kırâat talimi yaptıran) çocuk muallimi olsun, susarak dinlemeleri vaciptir.¹⁴² Kur'ân okumak bir kurbet (Allah'a yaklaşma vesilesi) olduğu halde, kırâate müsait olmayan yerlerde okumak kerahettir. Fakat böyle yerlerde bile

¹³⁵ Karaçam,117.

¹³⁶ Krş.Enfal,2-3.

¹³⁷ Zerkeşi, I,475.

¹³⁸ Acûrî, s.44.

¹³⁹ Zerkeşi, I,475.

¹⁴⁰ Araf,204.

¹⁴¹ Elmalılı,IV,2361.

¹⁴² Râzî, Fahrüddin, *Tefsîr-i Kebîr*, Beyrut, tsz. IV,500; Hazin, Ali b.Muhammed, *Lubâbu't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil*, (Mecmau't-Tefasir içinde), ist, 1317,II,162. Ayet-i kerîmedeki 'dinlemenin vucubiyeti' hakkında çeşitli görüşler vardır. (Bkz. Süyûtî, *Ed-Dürrü'l-Mensûr*, Beyrut, 1989, III,634-638.) Bir rivayete göre; bununla, imamin cehren yaptığı kıraatte, cemaatin sükutla dinlemesi emrolunmuştur. (Vahidi, Ali b.Ahmed, *Esbabu'n-Nüzûl*, Beyrut, 1991. s.233.) Diğer bir görüşe göre de; sükut etmeleri emrolunan kimseler kâfirlerdir. Böyle olmakla beraber, nerede ve ne zaman olursa olsun, Kur'ân tilâvet olduğunda, işitenler üzerine Kur'ân'ı dinlemenin vacip olduğuna bu âyet-i kerîme açıkça delâlet etmektedir. (Mehmed Vehbi, *Hulâsatu'l-Beyân*, ist, 1966, V,1838.)

okunursa, dinlemek değil, dinlememek hatadır.¹⁴³ Aynı şekilde, aks-i sadâ ile çınlayan, bir gramfon veya radyoda çalınan bir Kur'ân yayını, (bu bir aks-i sadâ olduğu için) dinlemekten ziyade dinlememek vazifedir gibi de zannedilmemelidir. Zira, bu da bir kırâattir. Çünkü kelâm-ı nefsiye (Allah kelimine) delâlet eder. Bu yüzden, ona da hürmetsizlik etmek caiz değildir.¹⁴⁴

Kur'ân okunurken son derece dikkatli davranılması, korkulu ve ümitli bir hale bürünülmesi, dinleyenlerin vazife ve vecibeleri cümlesindedir. Hatta Kur'ân okunan yerde dinleyenler, hoş olmayan davranışlara şahit olursa bunu eliyle veya diliyle, gücü nispetinde telâfi etme cihetine gitmelidir.¹⁴⁵ Kur'ân kırâatini dinlerken son derece edepli, vakar içinde, laubalilikten uzak bulunmalı, bağırıp çağırılmaktan, riya ve gösterişten son derece kaçınarak, huşû ve hudû içerisinde¹⁴⁶ göz yaşlarıyla dinlemelidir.¹⁴⁷

Bir mecliste oturulduğunda, Kur'ân-ı Kerîm getirildiği zaman ayağa kalkıp hürmet göstermek, yine müstehab kabilindedir. Zira, ulemâ ve hayır ehlinde olan fazilet sahibi kişilere ayağa kalkmanın müstehab olduğu bildirilmiştir.¹⁴⁸ Kur'ân ise bu ihtirama daha lâyıktır.¹⁴⁹ Mushafın metnine karşı yapılan aksi davranışlar ise hürmetsizlik addedilmiş ve şiddetle bunlardan kaçınılması tavsiye edilmiştir. Bu cihetle Zerkeşî, Mushafı karalamayı ve çizmeyi, ona karşı yapılan bir hakaret ve aşâğılama saydığından haram görmüş, herhangi bir kitaba davranıldığı gibi Kur'ân'a da aynı şekilde davranılmayacağını önemle belirtmiştir.¹⁵⁰

¹⁴³ Meselâ, hamamda Kur'ân tilâvet eden kimse günaha girer, bununla beraber, okunduğu takdirde dinlememek de hatadır.

¹⁴⁴ Elmalılı, IV, 2362.

¹⁴⁵ Nevevî, s.67.

¹⁴⁶ Gazâlî, *el-Edeb*, s.95.

¹⁴⁷ Karaçam, s.112.

¹⁴⁸ Nevevî, s.122. Mevlananın, Kur'an'ı hakkıyla ezberleyen hafızlara karşı bile son derece hürmet ve tazim gösterdiği rivayet edilir. O, 'mushafı nasıl aziz tutmak ve kürsilerin üzerine koymak lazımsa, hafızları da o şekilde taltif etmek gerekir' diyerek (Eflâkî, Ahmet, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev, Tahsin Yazıcı, M.E.B. ist, 1989, I,336) aynı hassasiyetin, liyakatli hafızlara da gösterilmesini tavsiye eder.

¹⁴⁹ Kur'ân'ın metnine (Mushafa) karşı gösterilen saygıya Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve ikramı bol olur. Tarih, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde, Osman Bey'in babası Ertuğrul Gazi'nin Mushaf-ı Şerife karşı, Allah'ın kelâmı olduğu için edeb ve ta'zimde bulunmak suretiyle hürmet göstermesine (Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya*, ist, tsz. III,952) ve neticede Allah'ın lütfuyla bu devletin cihan hâkimiyetine varan başarısına şahittir.

¹⁵⁰ Zerkeşî, I,478.

Sonuç

İslâm geleneğinde tilâvet adabı denilince, ilâhî kelâm ile onunla muhatab olan kişi veya kişiler arasındaki ilişkilerin, ona karşı davranış biçimlerinin nasıl olması gerektiği anlaşılır. İçinde yaşadığımız toplumdaki fertlerin Kur'ân'la ilişkisi, ona yaklaşımı farklı alanlarda gerçekleşmektedir. Bu ikili ilişkide, özellikle ona iman eden kişilerin davranışlarının kontrollü ve ölçülü olması büyük önem arz eder. Kişiler günlük yaşantılarında Kur'ânla, ya, onu anlamak ve yorumlamak için, ya, dini vecibelerini / ibadetlerini onunla yerine getirme zorunluluğundan (namazlardaki kıraatin farz oluşundan) dolayı onu öğrenmek/ezberlemek için, ya da Kur'ân'ı sırf ibadet maksadıyla okumak için yüz yüze gelmektedirler. Bu farklı alanlardaki gayret ve çabaların tümü, öteden beri aynı şekilde süregelmiştir. Bunların hepsi, tilâvetle alakalı olan bir durumdur ve bu da belli bir disiplin ve ciddiyet üzere yürütülmesini zorunlu kılar. Bu bağlamda, Kur'ân'a yaklaşımın bir yönünü oluşturan Tilâvet adabı, Kur'ân'ın nüzulüyle beraber gerçekleşen bir vakıdır denilebilir. Kur'ân'a yaklaşım, başlangıçta onu okuyan ve dinleyen olmak üzere iki alanda tezahür eder. Konuya öğretim açısından bakıldığında da buna, muallim/öğreten ve talebe/öğrenen eklenince, Kur'ân'a karşı gösterilmesi gereken saygının, tazim ve hürmetin, onu öğreten, öğrenen, okuyan ve dinleyen arasında müşterek olduğu ortaya çıkar. Bunların her birinin göstermesi gereken saygı, Kur'ân'ın ulviyetine, ilahi kelimelerdeki mukaddesliğe matuftur. İslam ahlak geleneğinde bu, vazgeçilmez bir değerdir ve nass ile sabittir. Bu değer bize hem kuran ayetlerinde bildirilmiş, hem de bilfiil peygamber efendimizin sünnetiyle icra edilmiş, sonraki dönemlerde de titizlikle bunlara uyularak geleneklerimizin, örf ve adetlerimizin bir parçası haline gelmiştir. Toplumlarda ayakta tutan en önemli faktörlerden birisi de manevi dinamiklerimiz, ahlaki değerlerimizdir. Onlar terk edildiğinde toplumda kaymalar meydana gelir, sapmalar ve farklı eğilimler baş gösterir, hassasiyet kaybolur. Basit gibi görünen fakat toplum içerisinde kaynaşmayı temin etmede çok güçlü bir rol oynayan bu gibi değerler kaybolmaya yüz tuttuğunda veya önemsenmez bir hal aldığına maalesef sonuçta pek iç açıcı olmayabiliyor. Kur'ân tilâveti esnasında uyulması gereken adâb kaideleri de işte bu cümledendir. Maalesef, günümüzde bu kaidelere riayet, ister günlük yaşantımızda olsun, ister eğitim-öğretim gibi faaliyetlerde olsun, gereği gibi yerine getirilmemekte ve ciddiye

alınmamaktadır. Özellikle, Kur'ân eğitimi-öğretimi yapılan yerlerde bu konudaki vurdumduymazlık daha üzücüdür. Böyle konularda çok daha hassas davranması gereken kişiler de iyi örnek olmayınca, başkaları tarafından da Kur'ân'ın ulviyetine yakışmayan tavır ve hareketler sergilenmekte, hatta bazen de Kur'ân'a karşı aksi ve ters davranışlar sergilemenin Kur'ân'ın mukaddesliğiyle hiçbir ilgi ve alakası olmadığını iddia etmelerine vesile olmaktadır. Kur'ân tilâveti esnasında cereyan eden bazı saygısızca davranışlar, nahoş hareketler, Allah'ın kelâmına karşı yapılmaması gereken basit ve seviyesiz fiillerdir. Kur'ân'ın, sıradan bir eser, yazılı her hangi bir metin gibi telakki edilmesi uygun değildir. Başkalarına karşı yapılması uygun görülmeyen davranışların Kur'ân'a karşı sergilenmesi, onun kendine ait ulviyetinin, onu gönderenin saygınlığının göz ardı edilmesi ve hafife alınması anlamını taşır. Böyle davranışlar sergileme, farkına varmadan kişilere ve dolayısıyla toplumlara çok şey kaybettirmektedir. Ahlâkî değerlerin ağır ağır terk edilip zamanla kaybolması, toplumların yozlaşma sürecini tetikleyen en önemli faktördür. O halde, Kur'ân'ın ilâhî bir kelâm olması hasebiyle ona gösterilmesi gereken saygıya bu açıdan bakmak gerekir. Evvela, Kur'ân'ın füyûzatından istifade, manevi ikliminde nefeslenme, ilmi bereketinden nasiplenme ona karşı gösterilen tazim ve hürmetle orantılıdır diyebiliriz. Kur'ân'a yaklaşımın ilk adımını tilâvetin oluşturduğunu söylemiştik. Buradan hareketle, ona yönelişin diğer basamağı ise onu anlamak ve yorumlamak olduğu bir gerçektir. Öyle ise onu anlamada ve yorumlamada tilâvet ve dolayısıyla tilâvet âdâbının, temel hareket noktası olduğu söylenebilir. Yani, tilâvet âdâbıyla Kur'ân'ı anlama arasında böyle bir ilişki ve bağ söz konusudur. Bu itibarla denilebilir ki; Kur'ân'ın zahirine usul bilgisi olan Ulûmu'l-Kur'ân ile batınına da Tilâvet Âdâbı ile ulaşılır. Eğer bu iki olgu birbirini tamamlamaz ise, bu durumda ortaya çıkan netice kısır, eksiktir, yeterli değildir. Öyleyse, Kur'ân'a ciddi manada yönelmek isteyen herkes zahiri ilimleri elde etmenin bir zaruret olduğuna kesin inanıp bununla beraber ince manaların inkişafına sebep olacak olan tilâvet âdâbının da vazgeçilmezliğini kabullenmeli ve böyle bir yaklaşımla ancak ilahi lutfu mahzar olacağını bilmelidir.